Šerbo RASTODER

PITANJE REVIZIONIZMA U ISTORIJSKOJ NAUCI - PROBLEM ILI PAROLA?

Sažetak

Autor se u ovom radu bavi pitanjem revizionizma u istoriografiji dokazujući da je revizionizam sastavni dio istoriografije od njenog nastanka. U tom smislu autor ukazuje na primjere prihvatljivog i naučnog primjera revizionizma za koji prihvata da se zove *istorijski revizionizam*, dok "popravljanje" istorije motivisano ideološkim i političkim razlozima treba nazivati *ideološkim revizionizmom*. Kao što revizionizam može biti motivisan ideologijom i politikom, kao primarnom vodiljom u "popravljanju istorije", bez novih izvora i saznanja koja bi se temeljila na postulatima istorijske nauke, isto tako i antirevizionizam može biti motivisan istim ciljevima. Suština je da do "mijenjanja" istoriografskih stavova može doći samo korišćenjem novih (nekorišćenih) izvora, kritičkom analizom postojećih, iz perspektive drugačijeg metodološkog obrasca, od onog koji je predmet revizije. Svako drugačije "mijenjanje"ne može biti revizija istorije, nego se radi o reviziji ideologije. Antirevizionizam koji ne počiva na kritici revizionizma koja objašnjava način postanka "novog čitanja istorije", takođe može biti ideološka konstrukcija, koja je najlakši oblik "odbrane" istorije. Ako nema potrebe da se ukaže na "naučnu utemeljenost istoriografskih sudova" robuje se obrascu o "ustanovljenoj istini", što demantuje istorija istoriografije kao mogućnost, a ne kao "ideal".

Ključne riječi: *istorija, istoriografija, istorijski revizionizam, ideološki revizionizam, antirevizionizam.*

ISSUE OF REVISIONISM IN HISTORICAL SCIENCE - PROBLEM OR BUZZWORD?

Abstract

The paper deals with the issue of revisionism in historiography, arguing that revisionism is constitutive part of historiography ever since its beginnings. In this sense, the author points to examples of acceptable and scientific revisionism, accepting its name *historical revisionism*, and suggests that "correcting" history motivated by ideological and political reasons should be called *ideological revisionism*. Same as revisionism can be motivated by ideology and politics as the primary guides in "correcting history" without new sources and knowledge that would be based on the postulates of historical science, anti-revisionism can also be motivated by the same goals. Essentially, "changing" historiographic views can only result from the use of new (unused) sources, critical analysis of the existent ones, from the perspective of a methodological pattern different from one that is the subject of revision. Any other "changing' cannot be revision of history, but is rather revision of ideology. Anti-revisionism that does not rest upon the criticism of revisionism which explains the way of the emergence of a "new reading of history" can also be an ideological construct, which is the easiest form of the "defense" of history. If there is no need to point to the "scientific foundation of historiographic judgments" one becomes a slave of the pattern of "established truth", which the history of historiography denies as a possibility, rather than the "ideal".

Key words: *history, historiography, historical revisionism, ideological revisionism, anti-revisionism*.

■ MASOVNA GROBNICA U OKOLINI SREBRENICE – PRIMJER ISTORIJSKOG ILI IDEOLOŠKOG REVIZIONIZMA???

1. Treba li "braniti" istoriju i od koga?

"*Odbranimo istoriju*"[1] je naslov deklaracije, kako tamo piše "koju je sačinila radna grupa sastavljena od najeminentnijih istoričara iz Srbije i zemalja regiona. Da nije oznake "*najeminetniji*"[2] teško da bi takva deklaracija, koja nema ništa sporno, bar sa mog gledišta, izazvala moju pozornost, osim logičnog pitanja da ako "*najeminetniji istoričari iz Srbije i regiona*" imaju potrebu da "*brane istoriju*" znači li to da je objavljen "*intelektualni rat*" (ne)vidljivom protivniku ili se upućuje poziv za sveopšte preispitivanje istoriografskog nasljeđa? Tim prije, što je Srbija, sudeći po tome šta se podrazumijeva pod *istorijom*, centar "*žarišta napada na nju*"[3] te je dobro što su kolege baš iz ove sredine "promovisale to pitanje". S druge strane, ako su "*najimenetniji*" stali u njenu odbranu ima li osnove za brigu, što su na "*drugoj strani neki manje eminetni ali mnogo uticajniji i moćniji u oblikovanju slike o prošlosti*".[4] S druge strane, ako su načela u Deklaraciji[5], načela istorijske nauke, znači li to da da je pepoznat sunovrat nauke ili je to apel za primjenu

[1] Vidi više: ***Deklaracija Odbranimo istoriju***, Krokodil 14.06.2020, Peščanik 15.06.2020.

[2] U sastavljanju deklaracije učestvovali su: Dubravka Stojanović, Milivoj Bešlin, Božo Repe, Husnija Kamberović i Tvrtko Jakovina. Pored navedenih imena istoričara tu su bili i drugi iz javnog života: Magdalena Agičić, Damir Agičić, Branimir Janković, Snježana Koren, Petar Todorov, Adnan Prekić, Olga Manojlović Pintar, Srđan Milošević, Vladimir Arsenijević, Viktor Ivančić, Igor Štiks, Andrej Nikolaidis, Ivan Čolović i Florijan Biber.

[3] Analize pomenutih autora i njihovi radovi ukazuju da je u Srbiji najintezivniji proces osporavanja predhodnog istoriografskog nasljeđa. Vidi:

[4] Vidi: ***Deklaracija Odbranimo istoriju***...

[5] "Mi, potpisnici ove Deklaracije, stojimo iza ovih principa:

1. Istorija je nauka.
Ona nije plod proizvoljnog mišljenja i mora se zasnivati na istraživanju istorijskih izvora, njihovom proveravanju i poređenju, utvrđivanju preciznih i proverljivih činjenica, njihovoj analizi i sintezi.
2. Istorija je dinamična.
Kao i svaka nauka, istorija stalno dolazi do novih saznanja, pronalazi nove istorijske izvore, povezuje ih i reinterpretira. Revizija istorije je rezultat novih istraživanja. Nasuprot tome, istorijski revizionizam je manipulisanje istorijskim činjenicama radi postizanja zadatog političkog cilja.
3. Istorija je disciplina kritičkog mišljenja.
Ona nije tabu koji služi snaženju nacionalnih osećanja i politikama identiteta, širenju stereotipa i predrasuda. Ona treba da nas uči kako se proverava verodostojnost podataka, kako prepoznati manipulacije i zloupotrebe prošlosti.

4. Istorija je multiperspektivna.
Istorijske činjenice utvrđuju se naučnom metodologijom ali interpretacije tih činjenica mogu biti različite, jer zavise od perspektive iz koje se posmatraju. To ne znači da se prošlost sme relativizovati ali znači da je njena interpretacija područje debate u kojoj se moraju uzeti u obzir relevantne činjenice i suprotna mišljenja, bez prikrivanja podataka koji se ne uklapaju u politički poželjnu sliku.
5. Istorija je celovita.
Iz prošlosti se ne sme uzimati ono što nam se sviđa i izbacivati ono što ne odgovara trenutnim političkim potrebama! Ne sme biti politički i ideološki uslovljene selekcije, podobnih i nepodobnih istorijskih perioda, država, naroda, društvenih grupa, ideja, pokreta…
6. Istorija je nadnacionalna.
Istorija se ne može ograditi etničkim granicama. Ne možemo se baviti isključivo sobom, jer tako gubimo kontakt s realnošću. Prošlost je isprepletana, povezana i međuzavisna. Nacije, države i društvene grupe nastaju, postoje i razvijaju se kroz međusobne kontakte. Samo u toj složenosti i međuzavisnosti možemo razumeti i prošlost i sadašnjost.
7. Istorija je kontekstualna.
Prošlost, kao ni sadašnjost, ne mogu se razumeti izolovano, izmešteno iz konteksta, svedeno na neki uski problem. Na prošlu realnost uticali su mnogi činioci zbog čega je zatvaranje u uske okvire manipulacija istorijskom naukom čime se sprečava razumevanje prošlosti i saradnja među istoričarima.
8. Istorija je racionalna.
Istorija nije mit, dogma, religija, ideologija, emocija. U nju se ne veruje, njoj se ne sudi, ona se ne optužuje, za nju se ne navija. Ona istražuje prošlost, nastoji da je razume i objasni. Ona nas uči da razumemo kompleksnost prošlosti da bismo se racionalno suočili sa sadašnjošću i realno procenjivali budućnost.
9. Istorija je slobodna.
Kao i svaka nauka, istorija može da napreduje samo ako su istraživanja slobodna od bilo kakvih političkih, ideoloških, verskih ili ekonomskih pritisaka. Ne može da bude podobnih i nepodobnih istoričara, „patriota“ i „izdajnika“!
10. Istorija je odgovorna.
Sadašnjost se gradi na osnovu predstava o prošlosti. Sadašnjost je ugrožena ako se prošlost zloupotrebljava, ako se prećutkuje, ako se u nju dopisuje ono čega nije bilo, ako se „zaboravlja“ i relativizuje ono što je bilo. Time stvaramo lažnu viziju sadašnjosti, čije probleme ne umemo da sagledamo, a time ni da rešimo. Istoričari moraju biti društveno odgovorni.

Zbog svega navedenog, mi, sastavljači i potpisnici ove Deklaracije, tražimo:
1. Od istoričara: da se čvrsto drže najviših standarda u utvrđivanju činjenica i da se bore za primenu naučnih istoriografskih metoda, posebno kad su u pitanju osetljive i kontroverzne teme iz prošlosti;
2. Od političkih elita: da vode odgovorne politike istorije, da prestanu sa zloupotrebljavanjem prošlosti i da se ne oslanjaju na istoričare, intelektualce i interesne grupe koji potpiruju nacionalističke strasti, međusobno nas sukobljavajući radi jačanja svoje političke pozicije;
3. Od parlamenata, domaćih i evropskih: da prestanu da donose zakone, rezolucije, preambule i druge akte kojima se nameće „istorijska istina“ i podobna interpretacija prošlosti, jer se time direktno uključuju u prekrajanje istorije i opasne manipulacije prošlošću;
4. Od sudova: da prilikom primene zakona vode računa o utvrđenim istorijskim činjenicama da ne bi doprinosili snaženju pseudoistorije i rehabilitaciji dokazanih kolaboracionista iz Drugog svetskog rata, kao i svih odgovornih za ratne zločine u nedavnoj prošlosti;
5. Od ministarstava nauke: da podstiču i finansijski podržavaju projekte koji će slobodno i kritički istraživati sve teme od naučnog interesa, pa i one o tamnim, kontroverznim stranama vlastite istorije; da finansijski podrže zajedničke naučne projekte između susednih zemalja, kako bi razvijali multiperspektivni pristup prošlim događajima.
6. Od ministarstava obrazovanja: da nastavu istorije ne pretvaraju u predmet koji služi isključivo formiranju nacionalnog identiteta i širenju mržnje. Istorija treba da bude vodeći školski predmet sticanja kritičkog mišljenja, zasnovan isključivo na savremenim pristupima obrazovanju u oblasti istorije u kojima neće biti tabua. Ministarstva treba da podrže razmenu univerzitetskih profesora i nastavnika u školama;

njenih načela? I najvažnije postoji li razlika izmedju istorijskog revizionizma i revizije istorije? Odnosno, treba li insistirati na onome što čini kolega Husnija Kamberović,[6] koji jasno razlikuje *ideološki od istorijskog revizionizma*? Mislimo, da kada bi se usvojila metodologija razlikovanja ideološkog i istorijskog revizionizma, deklaracija bi mogla glasiti "odbranimo ideologiju", umjesto "odbranimo istoriju"? Jer, ideološki nasrtaj u "(po)prepljavanju istorije", ne može biti istorijski revizionizam iz prostog razloga što je "revizionizam" konstanta u istoriji istoriografije. To što je takav revizionizam zasnovan na naučnoj metodologiji unutar istorijske nauke, dodatno nas upozorava da je veoma bitno pojmovno razjasniti ovaj fenomen. Toga su očigledno svjesni i tvorci Deklaracije, jer naglašavaju: "*Istorijski revizionizam je zloupotreba istorijske nauke, namjerno i tendenciozno iskrivljavanje slike o prošlosti. On podrazumijeva prilagođavanje prošlosti savremenim političkim potrebama, izdvajanje i naglašavanje poželjnih i fabrikovanje nepostojećih podataka, selekciju istorijskih izvora, izbacivanje svega što ne odgovara vladajućim političkim idejama i programima*."[7] Drugim riječima detektuje se fenomen proistekao iz politike a ne nauke i kao takav, jedino mogući odgovor je politički. Tim prije, što je pojava ovog fenomena precizno locirana u kontekstu promjene ideološke paradigme, izazvane ("*raspadom Jugoslavije*") *i problemski, dominatno situirana na period Drugog svjetskog rata*.[8] "*Istorijski revizionizam primjenjuje se da bi se održavali stari i stvarali novi mitovi, jačali stereotipi, razvijale predrasude i*

7. Od ministarstava kulture i svih organa vlasti koji se bave politikom sećanja: da prestanu s praksom podizanja spomenika i otvaranja novih muzeja posvećenih pojedincima ili organizacijama koji su učestvovali u širenju mržnje i zločinima. Takva politika sećanja služi samo širenju i održavanju mržnje, tenzija i ostrašćenih homogenizacija;
8. Od medija: da se odgovorno odnose prema prošlosti, da se kritički odnose prema paraistoričarima i istoričarima koji promovišu netoleranciju i iskrivljuju prošlost, da ne preuzimaju neproverene podatke, prećutkuju istorijske činjenice i da ne koriste prošlost za raspirivanje antagonističkih politika;
9. Od lokalnih vlasti: da prestanu da imenuju škole, ulice, studentske domove i druge javne objekte po ličnostima koje su tokom Drugog svetskog rata i u poslednjim ratovima pozivale na etničku mržnju i antisemitizam te bile odgovorne za ratne zločine;
10. Od nastavnika istorije: da prate nove metode poučavanja istorije, da vežbaju s učenicima praktične veštine i kritičko mišljenje, da podstiču đake na rad s istorijskim izvorima i da preispituju svaku tvrdnju o prošlosti. Bez kritičkog mišljenja u nastavi istorije osnažuju se autoritarna svest i isključivost kod mladih.
Vidi više: ***Deklaracija Odbranimo istoriju***...

[6] Vidi: Kamberović, Husnija, ***Historiografija u Bosni i Hercegovini u službi politike***, Zagreb, 2012. U Bosni i Hercegovini je posljednjih nekoliko decenija na sceni posebno snažna struja intelektualaca koja javnom i agresivnom promocijom historije u političke svrhe nanosi najveću štetu historijskoj nauci. Oni historiju podređuju aktualnoj politici i time djeluju kao politikanti u nauci, a naučni autoritet koriste u političkim krugovima. Toga sam se uvijek klonio, premda su neki (Mujkić) bez imalo stida izmišljali i širili drukčije priče.

[7] Vidi više: ***Deklaracija Odbranimo istoriju***...

[8] Vidi više: ***Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije***, Zbornik naučnih radova, Institut za istoriju, Sarajevo, 2007., knj. 4.

mržnja prema susedima."[9] Sve navedeno je u principu nesporno, ali nije objašnjeno (istina u Deklaraciji je to teško moguće) da li je to pojava unutar javnog prostora (mediji i sredstva informisanja, političkog govora) ili unutar nauke? Ako je to pojava unutar javnog diskursa, po nama je to normalno i već viđen fenomen u borbi političkih elita za "*kontrolom nad prošlošću*" i potrebom da se sadašnjost prikaže logičnim nastavkom prošlosti. Međutim, ako je to pojava unutar oficijelne istoriografije koja pledira na naučnost, osuda takve pojave je neučinkovita ukoliko nije proistekla iz kritičke analize konkretnih istoriografskih djela. Jer, osuda toga, takođe može biti politički čin motivisan ideologijom a ne sredstvo odbrane nauke. Naravno, u tome nema ništa sporno ali je nužno definisati osnovno polazište u razumijevanju ovoga problema.

2. Šta je to revizionizam

U etimološkom značenju riječ *revizionizam* potiče od latinskog glagola (*re*) (*vedere 2*) što znači *ponovo gledati*. Revizionizam se uglavnom sprovodi ponovnim razmatranjem već poznatih činjenica ili postavljanjem novih pitanja. Sumnja je osnov nauke. Stalna sumnja je konstanta istorije istoriografije. Ako sumnja motiviše provjeru, onda ste vi u nauci, pod uslovom da poštujete njena načela. U istorijskom smislu pojam "revizionizam" je nastao u XIX vijeku kao ideološka konstrukcija unutar marksističke ideologije, gdje je pod pojmom *revizionizma* podvođen skoro svaki kritički pokušaj interpretacije izvornog marksizma. Tako je nastao i čitav jedan pravac unutar socijaldemokratije. Dakle, prvobitna upotreba ovoga pojma svakako je bila u funkciji označavanja nespremnosti za konfrontacijom različitih ideoloških stavova i bila je najednostavnija diskvalifikacija dugačijeg mišljenja. Zbog toga i danas ostaje dilema da li je "revizionizam" forma kritičkog promišljanja ili je "antirevizionizam" u suštini ideološka konstrukcija nastala u "odbrani" pravovjernog mišljenja? Zašto je to bitno razjasniti? Upravo zbog toga što će se i "revizionisti" i "antirevizionisti" složiti da se jednostavno radi o tome da je u pitanju potreba ponovnog razmatranja već poznatih činjenica? Ako je to tačno, a mislimo da jeste, zašto bi pojam "*revizionizam*" uopšte morao imati negativno značenje? I da li uopšte postoji mišljenje koje nema potrebu za ponovnim razmatranjem već ustanovljenih činjenica ili su "*činjenice kao takve-date*" i ne mogu ponovno razmatrati ili su one,

[9] Vidi više: ***Deklaracija Odbranimo istoriju***...

samo zato što su "*činjenice*" nedodirljive?[10] Upravo zbog toga "revizionizam" je konstanta u istoriji mišljenja i stvarnost sa kojom se suočavaju sve naučne oblasti od matematike do filozofije. I kao takav predstavlja integralni dio misaonog procesa i osnov je razvoja svake nauke. Ako je tako nešto prihvatljivo, a to je veoma lako dokazati i pokazati, onda se čini logičnim pitanje, zašto je samo jedan revizionizam (i to onaj, istorijski) najčešće pominjan kao pojava nepoželjna u društvu ili pak, kao praksa koja nužno ukazuje na razvoj negativnih pojava unutar nauke? Postoji li revizija obračuna, plana, budžeta kao ustaljena pojava i je li to ponovno preispitivanje već poznatih činjenica? Naravno da postoji ali niko to ne smatra neobičnim, niti se na tako nešto reaguje kao na pojavu sa negativnom konotacijom. Zbog svega navedenog smatramo poželjnim odgovoriti ili ponuditi odgovore, na niz naizgled jednostavnih pitanja: je li istorija nauka; da li je kao takva spremna da se suoći sa potrebom ponovnog razmatranja već ustanovljenih činjenica ili se radi o potrebi da se naglasi razlika izmedju činjenica i mišljenja o njima? Da li je potreba stalnog preispitivanja ustanovljenih činjenica pojava našeg vremena ili konstanta u istoriji istoriografije, odnosno istorijske nauke?

3. Ako je istorija nauka, da li je "revizionizam" unutar nje negacija same nauke a "antirevizionizam" potreba njene odbrane, ili?

Istorija jeste nauka i tu nema dileme[11]. Činjenica da ima razvijenu i originalnu metodologiju daje joj pravo

[10] Vidi više: Rastoder, Šerbo, ***Buduća prošlost***, Nikšić-Podgorica 2012., "*Činjenica se uglavnom definiše kao iskustven podatak, nezavisan od zaključka. Smatra se da se istorija sastoji od korpusa utvrđenih činjenica. Istoričar ih pronalazi u dokumentima, zapisima, ostacima i uopšte u raznim izvorima. Istoričar ih odabira i servira sa manje ili više začina. Sveto pravilo, prvo utvr¬dite činjenice, pa se potom na sopstveni rizik zaputite u živi pijesak interpretacija je naj¬veća mudrost empirijske zdravorazumske škole. Uvijek treba imati na umu da istorijska činjenica ne mora biti identična elementarnoj, uvijek je treba posmatrati u konkretnom istorijskom procesu. Kod utvrđivanja činjenica postoje tri etape: istraživanje vremensko-prostorne odrednice činjenica (to je prva etapa koja pri¬pada stupnju istorijske kritike i stupnju utvrđivanja činjenica); izgradnja tvrdnje o činjenicama, te njihovo opravdanje i obrazloženje. U tom procesu istoričar postiže tzv. istoriografski fakt, t.j. naučnu konstrukciju koja mora biti što je moguće u većem skladu s istorijskom stvarnošću. Riječ je dakle o procesu u toku kojeg istoričar na osnovu informacija iz izvora o istorijskoj činjenici izrađuje svoj izvještaj o toj istorijskoj činje¬nici.*"

[11] Sam pojam ***istorija*** ima veoma različito značenje u svakodnevnoj upotrebi. Tako može značiti naziv za školski predmet, za čitavu naučnu oblast (studiram istoriju, student istorije), za profesiju (profesor istorije, istoričar). U dnevnom govoru stručnjak za istoriju najčešće znači ime za čovjeka koji prikuplja znanja o prošlom, ili se bavi stručnom istorijom, odnosno bavi se istorijskom naukom. Najbitnije je shvatiti da riječ istorija označava dva izuzetno važna i međusobno potpuno odijeljena sadržaja: a) *objektivnu stvarnost ili trajanje čovječanstva*, što znači da su istom riječju označene i istorija (prošla zbilja, stvarnost) i nauka o istoriji (znanja i na njima sazdane predstave shvatanja i tumačenja). Nasuprot tome **povijest** je samo sinonim za trajanje čovječanstva (ono što je bilo nezavisno od našeg

komodiditeta unutar korpusa humanističkih nauka. Ali i to, što je najčešće osporavana, ne obavezuje je da se "brani" od ustaljene prakse, koliko je obavezuje da promoviše naučnost. Odnosno, da promoviše stanovište da svaka priča o prošlosti jeste istorija, ali nije, i ne mora biti, istorijska nauka. Koja je razlika izmedju istorije i istorijske nauke? Ogromna za one, koji poznaju "zanat istoričara" ali i neprimjetna za one koji se bave prošlošću. Razlika između bavljenja prošlošću[12] i bavljenja istorijskom naukom je upravo u tome što oni koji se bave istorijskom naukom moraju posjedovati znanje da naučnost, podrazumijeva: objektivnost, logičnost, sistematičnost, mjerljivost i provjerljivost. A to znači, da različite osobe ukoliko poštuju navedena načela i prihvataju načelo provjerljivosti, kao primaran naučni princip moraju doći do istovjetnog ili sličnog sadržaja naracije. Ako je to tako, a mislimo da jeste, onda bi bilo besmisleno govoriti o istorijskom revizionizmu, izuzev ako se: nema na umu da su dva bitna sadržaja naracije o prošlosti: vrijednosni sud i činjenica.

Vrijednosni sud je instrument davanja smisla činjenicama. On se konstituiše u glavi istraživača i zavisi od svih atributa koji čine ličnost u istorijskom kontekstu. Primjera radi: Kada bi nekog upitali: šta je čovjek koji krade ovce? Većina odgovara: lopov. A ako su " turske" - hajduk. Iako su riječi *lopov* i *hajduk* sinonimi one nemaju istovjetno vrijednosno značenje. Mnogo bolji je sljedeći primjer: Šta je čovjek koji ubija nenaoružanu javnu ličnost? Većina odgovara: terorista! Ako po tom osnovu izvedete zaključak da je Gavrilo Princip, terorista, suočit će te se s oponentima koji takav čin označavaju patriotskim. Besmisao raspravljanja o vrijednosnom sudu se u balkanskom kontekstu očituje u sljedećem pitanju: Šta je čovjek koji pobije svoju djecu i ženu? Umobolni psihopata? Ali ako pobije tudju ženu i djecu, može biti - patriota. Vrijednosni sud je podložan promjenama u mjeri u kojoj se mijenja društvo i kultura unutar koje egzitira. *Djeca na istoriju nikada ne gledaju očima svojih očeva*, tvrde Englezi svjesni da svaka generacija ima različite vrijednosne orijentire. Ako bi vrijednosni sud bio nepromjenljiv to bi značilo da je on usaglašena i opšteprihvaćena činjenica. Ako se pak radi o tzv "složenim činjenicama" izvedenim iz ponašanja ljudi (zločinac, heroj, patriota izdajnik, kolaboracionista, revolucionar, rat), (fašista) fašizam, (nacista) nacizam, (komunista), komunizam, humanista, filantrop, i uopšte kada su u pitanju činjenice izvedene iz apsolutizacije pojave, (tzv. složene činjenice) onda se smatra normalnim njihova različitost u interpretaciji. Tu i nastaje najveći

saznanja o tome). Ipak, riječ grčkog porijekla ***istorija*** i dalje je u velikoj i najširoj upotrebi u oba smisla i kod savremenih istoriografija.

[12] Svaka osoba se nesvjesno bavi ,onim "što je bilo" – prošlošću. Ali, ako se bavite prošlošću da bi je spoznali i učinili javnim to znanje, time ulazite u polje istorijske nauke. Ako pak pledirate da budete naučni, onda morate biti svjesni da vaša naučnost nužno biva pootvrđena ili osporena procesom preispitivanja i to nije revizija, nego naučna dinamika.

problem u naraciji o prošlosti. S jedne strane postoji logičan zahtjev za slobodom u interpretaciji i sa druge strane pokušaj osporavanja "slobode" koja nije izvedena iz "dokaza" (istorijskog izvora). Da li se onda radi o istorijskom revizionizmu? Odgovor je NE, ako se radi o nauci, odnosno DA, ukoliko se radi o mišljenju koje ima samo ambiciju, bez pokrića, da postane naučno. Prema tome, suštinsko pitanje nije u pojavama potrebe reinterpretacije, nego u vrijednosnom sistemu unutar kojeg se ona vrši. Zato neslaganja o karakteru nekih pokreta i ličnosti i njihove uloge, npr. u drugom svjetskom ratu, eskaliraju u vremenima u kojima "prošlost" treba da legitimiše sadašnjost i iz potrebe ljudi da sadašnjost prikažu logičnim nastavkom "prošlosti". Tada činjenice bivaju podređene ideologiji i to je logičan proces od postanka svijeta. Ono što nije logično, je neshvatanje da se istorija ne može mijenjati ideologijom i tada se ne radi o "istorijskom revizionizmu" nego najčešće o intelektualnom nasilju nad činjenicama. Preciznije radi se, o "silovanje istorije" a ne o revizionizmu. Tačnije, legitimnost reinterpretacije, mora počivati na predhodnoj kritici interpretacije, te je odbrana naučnosti i nauke, jedina prihvatljiva linija unutar koje se može osporiti ovaj proces. U tom smislu, u literaturi najčešće navođen primjer reinterpretacije unutar koje "*četnički pokret dobija atribute 'antifašističkog'* " što može biti samo ideološka floskula ukoliko nije izvedena iz činjenica unutar koje bi programska dokumenta ovog pokreta ukazivala na antifašistički karakter istog ili bi takav karakter mogao biti potvrđen konkretnim navođenjem aktivnosti u tom smislu. Istovremeno biti "*kolaboracionista*" samo zbog toga što su te ideološke suparnice vrijednosno odredili takvim, ne znači da si istovremeno i "*fašista*" iz prostog razloga, što je sadržaj navedenih vrijednosnih sudova posve različit. Istovremeno, pokušaji da se svi "uguraju" u tabor antifašista, može značiti samo jedno. Da je "antifašizam" opšteprihvaćena vrijednost i da kao takav predstavlja usaglašeni vrijednosni sud, koji očigledno počiva na različitoj reinterpretaciji činjenica. Zato sporenja o reinterpretaciji (istorijskom revizionizmu) postaju besmislena ukoliko se naznačuju kao pojava i veoma smislena i čak poželjna, ukoliko se razumiju kao sporenja na osnovu činjenica. Sporenja na osnovu činjenica ne može biti "*mijenjanje istorije*", nego samo indikator koji ukazuje da logičnim procesom preispitivanja želi utemeljiti opšteprihvaćeni sud o njoj.

4. Može li se "mijenjati" istorija?

Naveli smo da "ono što je bilo" je nepromjenljivo, dok se može mijenjati samo naše mišljenje o "onome što je bilo". Postoji pored toga, legitiman i naučno prihvatljiv način "mijenjanja istorije". To je prihvatljivo samo kada se postojeće znanje proširuje na osnovu "novih i do tada nekorišćenih činjenica". A do njih je moguće doći samo na osnovu novih, do tada nepoznatih izvora. Proširena heuristička osnova istorijske naracije može dovesti do potpuno nove, različite od postojeće. To nije istorijski revizionizam nego logičan proces unutar istorijske nauke. Zato, tamo gdje je istorija nauka, nema priče o istorijskom revizionizmu. Ali tamo gdje istorija izvire iz ideologije revizionizam je dnevna pojava. Protiv toga se moguće boriti samo naukom i njenom odbranom, dok se svaka drugačija istorijska naracija proglašava revizionističkom samo onda kada se postojeće brani ideologijom. Prema tome, ukoliko je istorijski revizionizam motivisan ideologijom, ne manje to može biti odlika i "antirevizionizma".

Iz navedenog je moguće zaključiti da ne postoje "revizionizam" i "antirevizionizam" kao legitimna pojava unutar nauke nego samo kao proizvod recikliranih ideologija.

Kada se unutar recikliranih ideologija konstruiše nova naracija o prošlosti ona nije u funkciji znanja i nauke već iz potrebe odbrane "sadašnjosti". Zato potrebu da se poraženi "rehabilituju" ne treba shvatati bukvalno, nego samo kao potrebu savremenika da se legitimišu njihovim sljedbenicima. Zašto je tako nešto moguće? Pa samo zbog toga što se ideologija ne može poraziti silom, već samo njenim sljedbenicima. Pokušaji rehabilitacije poraženih iz drugog svjetskog rata nije posljedica proistekla iz "istorijskog revizionizma" koliko je posljedica reinkarnacije ideologije koju su promovisali "poraženi". To istovremeno ne znači da izostaje potreba preispitivanja tekovina "pobjednika". Dovoljno je pogledati naslove tema mladih doktoranata. Skoro se niko više ne bavi istraživanjem fenomena "pobjednika" ali su zato teme vezane za "poražene" postale veoma poželjne. Šta bi to trebalo da znači? Potrebu istorijske nauke da proširi polje saznanja? Ili obrnuti ideološki diskurs u kojem se u vrijeme dominacije ideologije "pobjednika" skoro niko, ili veoma malo njih bavio istorijom "poraženih". Pošto su i jedni i drugi najčešći sadržaj jedne te iste istorije, te bi po toj logici trebali biti integralni dio jedinstvenog istraživačkog procesa, to se aktuelni nasrtaj "revizionizma" može tumačiti samo ideološki odgovor na predhodne nedostatke istoriografije.

5. Kada se i gdje vodi polemika oko "revizionizma u istoriji"?

"*Istorija je danas 'rezervni' ratni položaj na kome tinjaju neprijateljstva koja razaraju naša društva*"[13] piše u pominjanoj Deklaraciji. Prije svega, to je moguće samo u društvima u kojima se svaka naracija o prošlosti smatra istorijom. I posebno tamo, gdje se istorijska nauka nije izborila za status "provjerljivosti" a to znači za utemeljeno znanje izvedeno iz činjenica koje se nalaze u izvoru saznanja (istorijskom izvoru). Trend unutar kojeg tradicionalni istorijski metod biva "zamijenjen", ili bolje reći opterećen savremenim sociološkim apstraktnim apsolutizacijama sa jedne strane i očekivanjima da se izjednače i postanu egzaktne društvene činjenice kao one u prirodnim naukama otvara beskrajni prostor za manipulaciju, koja se prosto pogrešno označava "revizionizmom". Jer cilj revizionizma nije prosta i prolazna manipulacija, nego ustanovljavanje "novog" obrasca mišljanja koji će biti prihvaćeno od većine. Cilj "revizionista" nije znanje, već borba za dominatno mišljenje. Znanje je egzaktno a mišljenje apstraktno. Zato je pogrešno "istorijski revizionizam" shvatati kao proces "kvarenja istorije" nego ga treba shvatati kao potrebu njenog "provjeravanja". Ako se takva potreba zasniva na mišljenju to ne treba shvatati ozbiljno, a ako se temelji na dokazu (bilo novom ili drugačijem tumačenju poznatog) to obavezuje nauku. Prema tome, tek kada se shvati da je "revizionizam" koji se zasniva na dokazu, poželjan i ustaljeni postupak u nauci, dok je mišljenje prolazni fenomen koji uporište ima u sadašnjosti a ne u razumijevanju i poznavanju prošlosti, tek tada će biti moguće i "revizioniste" i "antirevizioniste" izvesti iz ideologije i vratiti ih na polje nauke. U protivnom, postoji ozbiljna opasnost da svaka "nova vlast" iskazujući potrebu za "revizijom istorije" vrši ozbiljno intelektualno nasilje nad njom. Ako se protivljenje tome ili "antirevizionizam", zasniva na pukom oponiranju, onda se radi o neproduktivnoj naraciji. To je samo brana rađanja "pluralizma u istorijskoj nauci" koji postoji svugdje u svijetu. Kao što desničari imaju svoju dioptriju posmatranja povijesti, isto to imaju i ljevičari. Problem je samo u tome što mi takav pristup ne izvodimo iz primijenjene metodologije istraživanja, nego iz ideološke matrice istraživača. Na taj način se "politički revizionizam" pogrešno čita kao "istorijski". Ozbiljni istoričari to ne smiju prihvatiti. Primjera radi, jedan od najvećih savremenih istoričara V. Britanije, Erik Hosbaum slovi kao "marksistički istoričar" iako marksizam nije nikada bila dominatna ideologija na tim prostorima. Takvih primjera u svijetu je mnogo.

[13] Vidi više: ***Deklaracija Odbranimo istoriju***...

ZAKLjUČAK

Istorija istoriografije nije ništa drugo nego istorija revizionizma ako bi se ta pojava shvatila kao proces ponovnog razmatranja već poznatih činjenica ili postavljanja novih pitanja. Ona je legitimni metod ako je usaglašen sa osnovnim postulatima metodologije istorije. Međutim, ako se "revizionizam" posmatra kao ideološka konstrukcija "novih ćinjenica" zasnovana na prevrednovanju postojećih, bez uporišta u saznanju i novim dokazima, tu se ne radi o revizionizmu, nego o političkom nasilju nad istorijom kao naukom. Revizionisti se po prirodi množe sa svakom promjenom ideološke paradigme i njih će uvijek biti. Oni nijesu nikada bili opasnost za istorijsku nauku iako se ponekad doimaju preglasnim, i u tom smislu ne zavređuju pažnju. Zato njih prepoznaju kao "opasnost" prisutnu u javnom prostoru i to je polje sukoba ideologija. Oni ne mogu biti opasnost za istorijsku nauku, jer jednostavno "nauka" ne počiva na toj matrici, iako se teško oslobađa iste. Ali u konačnom, trajno opstaju samo potvrđene i provjerljive ćinjenice.

Nasilje nad činjenicama nije moguće, iako se čini ponekad, da je u njihovom oblikovanju dominatno uticala ideologija. Ideologije se po pravilu mijenjaju a činjenice opstaju. To što je Cezar prešao Rubikon jeste potvrđena istorijska činjenica, dok to, što ovaj "potočić" samo u jednom danu pređe nekoliko stotina hiljada ljudi - nije. Čak ni to, ukoliko bi npr. autor ovih redova svoj prelazak preko Rubikona pokušao predstaviti činjenicom, značilo bi samo nesuvisli i neuspjeli pokušaj zloupotrebe te činjenice, a ne njenu reviziju.[14]

[14] Vidi više: Rastoder, Šerbo, ***Buduća prošlost***, Nikšić - Podgorica, 2011, str. 143-160.

■ MASOVNA TABUTI PRIJE UKOPA – ĐENAZE U SREBRENICI; DA LI SU NEKI ISTORIČARI SPREMNI DA SE SUOČE SA POTREBOM PONOVNOG RAZMATRANJA VEĆ USTANOVLJENIH ČINJENICA ILI SE RADI O POTREBI DA SE NAGLASI RAZLIKA IZMEĐJU ČINJENICA I MIŠLJENJA O NJIMA???